

AGITACIJA »NOVIC« ZA PRESELJEVANJE SLOVENCEV V SRBIJO
V LETU 1865 IN 1866

OLGA JANSA

Propadanje slovenskega kmeta, ki se je v večjem obsegu pričelo že v dobi Bachovega absolutizma, se je v 60. letih XIX. stoletja še stopnjevalo. Kmetov položaj se je poslabšal predvsem zaradi prodiranja kapitalističnih odnosov na vas pa tudi zaradi visokih davkov, odškodnine za zemljiško odvezo in slabih letin. Kmet se je zadolževal ali pa prodajal dele svoje zemlje, ki so jo kupovali razni vaški mogotci in posledica tega je bila, da se je kmečka posest manjšala, večala pa se je veleposest. Po drugi strani je industrijska proizvodnja uničevala važen vir kmetovih dohodkov — domačo obrt, z uvedbo železniškega prometa pa je odpadel tudi dohodek tistih ljudi, ki so se ukvarjali s prevozništvom. Ker v Sloveniji ni bilo zaslužka, so ga mali kmetje in kajzarji iskali drugod; nekateri so odhajali na sezonsko delo v slavonske gozdove, vedno več pa jih je mislilo na izselitev v tujino.

Tudi Bleiweisove »Novice«, sredi 60. let še vedno vodilni slovenski časnik, so posebno v letih 1865 in 1866 posvetile precej prostora problemu izseljevanja Slovencev. Tako so objavljale 1865 vrsto pisem iz Mehike, kamor je odšlo veliko Slovencev branit novega mehiškega vladarja Maksimiljana Habsburškega. Ti tako imenovani meksikajnarji so, kot lahko sklepamo iz pisem Franca Kastelica, povéčini nameravali ostati v Mehiki. (Novice 1865, str. 384.)

V splošnem pa so bile »Novice« proti preseljevanju v Ameriko, ker je bilo to povezano z velikimi stroški in ker je bila vrnitev malo verjetna, pač pa dajejo vrsto predlogov za naselitev v Rusiji, Banatu in Srbiji. Ker je nastalo posebno za razmere v Srbiji med Slovenci veliko zanimanje, so »Novicam« prišli zelo prav prispevki, ki jih je pošiljal vojaški zdravnik dr. Janez Kovač-Podliščekov. Ta je namreč že od 1861. leta živel v Srbiji, kjer mu je bilo zelo všeč in je že kmalu po svojem prihodu preko »Novic« vabil v Srbijo mlade slovenske zdravnike in živinozdravnike (Novice 1861, str. 262, 295). 1865. so prinašale »Novice« poleg njegovih »Pisem iz Srbije«, v katerih je seznanjal bralce s srbskimi navadami in načinom življenja, še vrsto dopisov, s katerimi je odgovarjal na številna pisma tistih Slovencev, ki so se zanimali za pogoje naselitve v Srbiji.

Vprašanje preseljevanja v Srbijo je načel v »Novicah« urednik sam. Ob nekem dopisu iz bohinjske doline, kjer se pisec pritožuje

zaradi denarne stiske in visokih davkov in pravi, da se bo treba preseliti v Ameriko, je urednik zapisal svoje mišljenje. Priznava, da so težki časi, toda odsvetuje Ameriko, češ da že potni stroški za enega človeka znašajo okrog 240 goldinarjev, s tem denarjem pa lahko živi majhna družina eno leto, »saj imamo, predno bi moral kdo doma od lakote umreti v našem cesarstvu kraje, kjer sprejemajo naselnike, tako na Ogrskem. Saj bližnja Srbija po najnovejši postavi bolje ponuja priselnikom, kakor Amerika. Srbija ni daleč od nas in preselnik ako se doma zboljšajo časi in mu tam ne dopada, pride lahko nazaj domu« (Novice 1865, 195).

Na to urednikovo opombo se je kmalu oglasil neki dopisnik iz konjiške okolice na Štajerskem in želel izvedeti, kakšni so konkretni pogoji za naselitev v Srbiji in Banatu. Tudi tokrat je odgovorilo uredništvo. Dopis in odgovor uredništva sta bila objavljena na naslovni strani z velikim naslovom »O preseljevanju Slovencev v ptuje dežele«, kar kaže, da je bil problem res aktualen. Glede pogojev v Srbiji je urednik obljubil odgovor dr. Kovača, glede Ogrske, Hrvaške, Slavonije, Vojvodine, Tamiškega Banata in Erdelja pa je odgovoril sam. Za te dežele je veljalo za nove kmečke naseljence naselno pravo od 25. XII. 1858 in sicer, če se priseli toliko ljudi, da ustanovijo novo sosesko, so 6 let prosti zemljiškega davka, 15 let pa hišnega in vseh drugih davkov. Posamezni naseljenci so 5 leta prosti zemljiškega davka in 6 let drugih davkov. Dr. Bleiweis najbolj priporoča Banat in južnodonavske kraje onstran Tise, opozarja pa, da mora vsak, ki se misli preseliti tja, imeti sam nekaj denarja, da si kupi vsaj 8 oralov zemlje in sezida hišo (Novice 1865, str. 237, 238).

Nekoliko kasneje je o pogojih za naselitev v Srbiji pisal dr. Kovač. »Novice« so celo objavile njegov prevod novih srbskih zakonov o naseljevanju tujcev od 10. februarja 1865 (Novice 1865, str. 273, 281). Pogoji so bili brez dvoma precej ugodni in Podliščekov, ki se je tega zavedal, je zelo propagiral naselitev v Srbiji ter ji dajal prednost pred Ogrsko, od koder pravi, da se še vsako leto v Srbijo preseli veliko ljudi; Ameriko pa je sploh odsvetoval. Obljubil je tudi, da bo pri finančnem ministru skušal dobiti nova denarna sredstva za naselitev Slovencev.

Velike prednosti naselitve v Srbiji so bile namreč v tem, da jih je srbska vlada finanč-

no podpirala. Kdor si sam ni mogel kupiti zemlje, živine in poljedelskih pripomočkov, je dobil državno pomoč in sicer 3 orale obdelovalne zemlje in 3 orale neobdelane zemlje, pašnikov in gozdov in še hišo, zgrajeno na države stroške, potrebno živino, živež in poljedelsko orodje. Teh stvari naseljenci niso smeli prodati, niti se nanje zadolžiti, le s prirejeno živino so smeli delati po lastni volji. Po 15 letih pa bi postalo vse njihova last. Poleg tega so bili za 5 let osvobojeni vseh državljskih dolžnosti, vojaške službe v stalni vojski za 10 let, v narodni vojski pa za 5 let, razen če bi jih država v stiski potrebovala. Privlačno je bilo dalje tudi dejstvo, da bi bilo v Srbiji mogoče naseliti cele slovenske vasi in končno, da je Srbija tako blizu, pot do nje po Savi pa še cenejša.

Na številna pisma interesentov, kateri kraji bi bili najbolj ugodni za naselitev, Podliščekov sicer ni mogel svetovati nekega določenega kraja, vendar je na splošno priporočal desni breg Save od Drine do Beograda (Mačvo) in dolino Morave (Novice, 1866, str. 185).

Sicer pa niso imeli ne vem kakšne izbire, zakaj kdor je prišel na državne stroške v Srbijo, so ga poslali tja, kjer so bili naseljenci najbolj potrebni.

Kljub tem ugodnim pogojem in velikemu zanimanju so se pojavili v »Novicah« tudi ugovori proti naselitvi v Srbiji in še novi predlogi. Nekdo iz Dolenjske je bil odločno proti preseljevanju v Banat in Srbijo in je predlagal preselitev na Kavkaz (Novice, 1865, str. 381, 390, 405, 414, 423). Proti naselitvi v Banatu je bil zato, ker je tam že primanjkovalo zemlje, ker ni bilo tekoče vode in ne lesa za gradnjo hiš in kurjavo. Proti Srbiji pa, kjer ni bilo teh problemov, navaja druge razloge in sicer, da so Srbi pravoslavne vere in je zato dežela bolj ugodna za naselitev Bolgarov in Bosancev, za Slovence bi prišla v poštev le, če bi se mogli naseliti v večjem številu skupaj, tako da bi imeli posebne cerkve in posebne šole. Taka naselitev kar celih občin pa je po mnenju dopisnika mogoča le na Kavkazu, od kodar so se preselili mohamedanski Čerkezi v Turčijo. Dopisnik pripominja, da je ruska vlada že pričela nabirati naseljence iz Bosne in Bolgarije (Novice, 1865, str. 390).

Toda kaže, da bravci »Novic« niso bili nič kaj navdušeni za novi predlog, vsaj nihče ni nič spraševal, medtem ko je zanimanje za Srbijo še vedno naraščalo in je Podliščekov odgovarjal na številna pisma kar preko »Novic«. Hvalil je rodovitno srbsko zemljo, ki je še dovolj naprodaj, in je zato propagiral predvsem naselitev kmečkega prebivavstva.

Kdor bi se želel ukvarjati s trgovino, mu svetuje naselitev v Beogradu, kjer pravi, da bodo v kratkem prodali hiše izgnanih Turkov. Ker je bil to čas, ko so pripravljali Moravo za paroplovbo, po dolini Lepenice in Morave pa naj bi kmalu stekla železnica, priporoča naselitev blizu Smedereva, Kragujevca, Čuprije in Paračina. Tu bi po njegovem mnenju posebno uspevali nekateri obrtniki kot mlinarji, usnjarji in klobučarji, zakaj doslej v Srbiji še ni srečal usnjarja in klobučarja, medtem ko je videl le dva dobra mlinarja in to v Beogradu in Požarevcu, »da bi tudi tretji lahko živel, se ve, posebno ako bi si pri mlinu valjano žago napravil, ktere še v Srbiji nikjer videl nisem« (Novice, 1866, str. 5).

Zelo dragi so bili po pisanju dr. Kovača mizarji, tesarji in zidarji, ker jih je bilo tako malo in še ti so bili tujci, Bolgari ali Cincari. Posebno težko pa je bilo v Srbiji dobiti hlapce, dekline in dninarje (Novice, 1866, str. 184), kar je razumljivo, ker je bilo dovolj zemlje za naselitev.

Medtem ko je po eni strani nekaterih obrtnikov primanjkovalo, pa je bilo drugih dovolj, saj je dr. Kovač velikokrat hvalil, kako lepo znajo Srbi delati lončeno posodo, orožje, gosli, sukno in platno (Novice, 1866, str. 170, 177). Tudi uradnikov je bilo dovolj in zato tem nikakor ne priporoča, da bi se selili v Srbijo, ker jih bo tu kmalu še preveč, »ako se Srbija čez Drino, Timok in Kosovo polje ne razširi« (Novice, 1866, str. 5).

Te vrste dopisi so med bravci »Novic« še povečali zanimanje za razmere v Srbiji, posebno za stanje obrti, kajti po izselitvi Turkov so nekatere obrti propadle, s prodorom evropske mode v srbska mesta pa so nastajale nove obrti. Zato nas vprašanje bravca iz Gorenjske, koliko se v Srbiji letno proda klobukov in koliko je razširjena trgovina z usnjem v primeri s slovenskimi deželami (Novice, 1866, str. 85), nič ne preseneča. Prav klobučarstvo in čevljarstvo je bilo v Srbiji še zelo malo razvito ter so le bogatejši ljudje nosili čevlje in klobuke, vsekakor pa sta imeli obe obrti bodočnost in je imel dr. Kovač prav, ko ju je priporočal.

Tudi na razne formalnosti ob preselitvi so »Novice« opozarjale, predvsem na to, da mora vsakdo notranjemu ministru poslati prošnjo za srbsko državljanstvo. Prošnja naj bi bila po možnosti pisana v srbskem jeziku, če pa to ne bi bilo mogoče, v slovenskem ali nemškem jeziku (Novice, 1866, str. 185).

Ker bi se v primeru večjega izseljevanja Slovencev v Srbijo preselilo največ kmečkega prebivavstva, je Podliščekov njim v svojih člankih posvetil največjo pozornost.

Zlasti jih je opozarjal, naj se ravnajo po že omenjenih srbskih zakonih, če se mislijo naseliti na državne stroške. Tistim pa, ki znajo kako obrt, ali si sami mislijo kupiti zemljo, se ni treba držati teh zakonov in jim je dovolj potni list njihove dežele. Kmečkim priseljencem je svetoval, naj se naseli več slovenskih družin skupaj, da bi lahko druga drugi pomagale graditi značilne slovenske hiše, kozolce, kašče, hleve, čebelnjake in naj v novem okolju prav tako gojijo deteljo, repo, korenje, proso in ajdo, česar Srbi še nimajo, a jim bo gotovo všeč (Novice, 1866, 185).

Zadnjikrat so »Novice« pisale o preseljevanju v Srbijo 13. junija 1866, ko je Podliščekov še enkrat opozoril, da je učitelj in uradnikov v Srbiji dovolj, potem pa o tem problemu niso več razpravljali.

Iz vsega navedenega se vidi, da so bile »Novice« v letih 1865 in 1866 izseljevanju v Srbijo zelo naklonjene in čeprav do tega v takem obsegu, kot so pričakovali, ni prišlo, ker bi sicer v naslednjih letih kaj pisali o tem, ni izključeno, da so se posamezniki prav po zaslugi agitacije »Novic« napotili namesto v Ameriko v Srbijo.

NOVO ODKRITI SPOMENIK RIMSKEGA MATERINSKEGA BOŽANSTVA V PTUJU

IVA MIKL

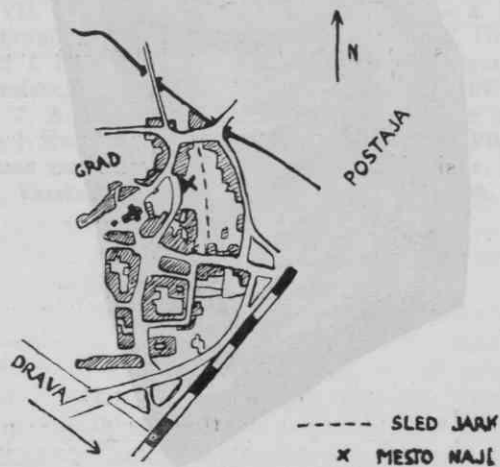
Sredi poletja 1960 so pripravljali v Ptujju na Titovem trgu (parc. 48 k. o. Ptuj) prostor za novo gradnjo. Ko so kopali za temelje, je bilo v zemeljskih plasteh možno tik ob cesti ugotoviti ruševinske in humozne plasti, ki so se tvorile ob srednjeveški in poznejši naselitvi. Med njimi je bilo do globine nekako 3 m mogoče opaziti tudi temeljne zidove stavb iz tega časa in v ilovici okrog 4 m globoko tudi leseno oblogo okroglega vodnjaka. Proti vzhodu, to se pravi, v mestni jarek, ki ga je napajala Grajena, pa je izmed teh ruševin tekkel delno ohranjen visok obokan kanal.

Slika plasti je bila v vzhodnem delu parcele znatno drugačna. Tu so ruševine in novejši sip segali samo 1 m globoko. Pod tem je bila mogočna, do 0,9 m debela plast sterilne ilovice. Pod njo pa se je začel prod, kjer smo našli primešanih nekaj drobcev od vode povsem izlizanih tegul. Taka slika nam potrjuje, kar vemo o toku Grajene. Danes, ko je regulirana, teče znatno bolj južno. V antiki in pozneje ves srednji vek je tekla le nekaj metrov stran od vzhodnega roba naše parcele in napajala mestni jarek, ki ga še danes delno jasno vidimo. (Glej priloženo situacijsko skico!) Grajena je gotovo tudi poplavljalna, zlasti kadar je poplavljalna Drava in ji zapirala izliv. To je moralo biti na predelu, kjer je današnji južni del mesta, zelo občutno, če upoštevamo, da je Drava tekla tedaj vzhodneje in se je Grajena izlivala vanjo nekje tam, kjer je danes minoritski samostan. Pogled v plasti na parc. 48 nam torej zanimivo osvetljuje rob srednjeveškega mesta ob jarku.

Rimski čas na tej parceli gradbenih sledov sicer ni zapustil, med srednjeveškimi ruševinami, ki smo o njih govorili, pa so našli

nekaj rimskih marmornih spomenikov. Enemu izmed njih naj zaradi posebne zanimivosti velja glavna naša pozornost v tem članku. Ti marmorni spomeniki so morali biti prineseni od drugod in so bili uporabljeni kot gradivo za temelje poznejšim stavbam. Med njimi je bil razbit oltar iz I. stoletja, drobci nekaj kipov in razmeroma dobro ohranjen kip na prestolu sedeče žene (slika 2).

Ta kip sedeče žene je bil najzanimivejša najdba. Glava in desnica sta postavi odbiti, poškodovan je tudi rob stola in podstavka. Delo je iz zrnatega, belega pohorskega marmora. Visoko je 0,76 m in do 0,45 m široko. Stol, na katerem žena sedi, ima še preko višine ramen segajoče naslonjalo, ki tvori v enotnem loku, le da se zniža, tudi oporo za roke. Iz česa naj bi stol bil, na površini ni videti, vendar oblika močno spominja na pletene naslanjače na reliefih iz rimske Galije in Germanije.¹ Žena je oblečena v dolgo

Situacija najdišča